

значити повне поняття персональних даних працівника, загальні та особливі вимоги до обробки персональних даних працівника та гарантії їхнього захисту, вимоги до використання, збирання, накопичення й зберігання, поширення, знищення персональних даних працівника, порядок передачі цих даних, права працівника в цілях забезпечення персональних даних, що зберігаються в роботодавця, порядок доступу до персональних даних працівника, відповідальність за порушення законодавства про захист персональних даних працівника.

Серед основних трудових прав працівника, закріплених ст. 21 проекту, передбачено право на повагу до його гідності і честі, конфіденційність особистої інформації та їх захист. У статті 27 проекту встановлений один з основних обов'язків роботодавця - забезпечувати захист і конфіденційність персональних даних працівника в порядку, установленому законодавством, а також у будь-якій час на вимогу працівника ознайомлювати його з персональними даними, вносити зміни до них у разі їх невідповідності фактичним обставинам. Проте проектом ТК України, як і актами чинного трудового законодавства, не встановлюється порядок захисту персональних даних працівника, про що йдеться в ст. 27 законопроекту. Водночас слід відзначити як позитивний момент установлення проектом ТК України спеціальних норм про дисциплінарну і матеріальну відповідальність, що можуть застосовуватися при здійсненні правопорушення у цій сфері.

Література

1. Про захист персональних даних: Закон України від

01.06.10 № 2297-VI (із змін.) // Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 34. - С. 481.

2. Лагутіна І.В. Особисті немайнові трудові права працівників у системі трудових прав : монографія / І.В. Лагутіна. - Одеса: Фенікс, 2014. - 428 с.

3. Чанишева Г.І., Чанишев Р.І. Право на інформацію за трудовим законодавством України : монографія / Г.І. Чанишева, Р.І. Чанишев. - Одеса: Фенікс, 2012. - 196 с.

4. Чернобай А.М. Правові засоби захисту персональних даних працівника : Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.05 / А.М. Чернобай / Одеська національна юридична академія. - Одеса, 2006. - 2000 с.

5. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 15 мая 2007 г. № 251-III // Ведомости Парламента Республики Казахстан. - Май 2007 года. - № 9 (2490). - Ст. 65.

6. Трудовой кодекс Республики Молдова от 28.03.2003 // Monitorul Oficial / 29.07.2003. - № 159-162. - Ст. 648.

7. Ротань В.Г., Зуб І.В., Сонін О.Є. Науково-практичний коментар законодавства України про працю / 15-те вид., доповн. та переробл. - К.: Алерта, 2013. - 686 с.

Чанишева Г.І.,

доктор юридичних наук, професор

Чанишев Р.І.,

кандидат юридичних наук, доцент

Національний університет

“Одеська юридична академія”

Надійшла до редакції: 15.12.2014

УДК 343.14

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Омельченко О.Є.,

Жидкий Д.В.

У статті надано загальну характеристику поняття “предмет доказування” та перелік обставин, що підлягають доказуванню при здійсненні кримінального провадження.

Ключові слова: предмет доказування, кримінальне провадження, особливості предмета доказування.

В статті представлена обсяжна характеристика поняття “предмет доказування” і перелік обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

Ключевые слова: предмет доказування, уголовное производство, особенности предмета доказування.

The article of proving description of concept and list of circumstances subject to proving in a criminal production are presented in the article.

Keywords: the article of proving, criminal production, features of the article of proving.

У розв'язанні завдань кримінального судочинства важливе місце належить органам досудового розслідування (органам, що здійснюють дізнання і досудове слідство) (ст. 38 КПК). Зростання значення досудового розслідування обумовлено не тільки об'єктивною необхідністю посилення боротьби зі злочинністю та підвищення якості кримінального провадження. Значення досудового слід-

ства й ролі слідчого в кримінальному провадженні справ зростає у зв'язку з потребою подальшої демократизації кримінального та кримінально-процесуального законодавства, а також необхідністю забезпечення надійного захисту прав людини й громадянина від злочинних посягань, утвердження в державі та суспільстві верховенства права.

Закон (ст. 92 КПК), серед інших суб'єктів кримінального процесу, обов'язок доказування покладає на слідчого. На слідчого покладається обов'язок у межах компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (ст. 25 КПК), прийняття всіх передбачених законом заходів для збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ст. 91 КПК), з метою встановлення об'єктивної істини. Розв'язуючи питання про початок досудового розслідування, слідчий визначає попередню правову кваліфікацію діяння й встановлює обставини предмета доказування (ст. 214 КПК). Реалізуючи владні повноваження, слідчий притягує або залучає до участі в доказуванні й інших осіб. Усе це, у своїй основі складає практичне доказування - діяльність слідчого в кримінальному провадженні.

Як підкреслює Л.М. Лобойко, діяльність слідчого в кримінальному провадженні є одним з видів соціальної поведінки людей, що загалом формується й розвивається

© О.Є. Омельченко, Д.В. Жидкий 2015

в життєвих реаліях індивіда, у рамках яких виникають його зв'язки з іншими людьми, визначається його соціальна активність [1]. При цьому необхідно уточнити, що діяльність слідчого в кримінальному провадженні й доказування регламентовані законом і за своєю суттю є одним із видів державної діяльності. Крім того, діяльність слідчого є соціально-важливою, такою, що істотно впливає на суспільні відносини, формує думку, як про органи досудового слідства, так і правосуддя загалом.

У свою чергу, доказування в кримінальному провадженні для слідчого є, по-перше, обов'язком, що передбачає збирання (закріплення), перевірку й оцінку доказів, по-друге, зобов'язує його сформулювати, обґрунтувати, за допомогою доказів, свої висновки в рішеннях і процесуальних документах. Успішне розслідування й установлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні значною мірою визначається чітким уявленням слідчого щодо предмета доказування, який необхідно, відповідно, установити та визначити в перебігу кримінального провадження. Безпосередньо предмет доказування обумовлює обсяг, зміст і напрямок розумової та практичної діяльності слідчого як суб'єкта кримінально-процесуального доказування.

Установлення з достатньою повнотою обставин, що складають предмет доказування, допомагає в кримінальному провадженні, скорочує строки слідства, дає змогу заощаджувати сили та засоби. Разом з тим, практика свідчить, що окремі слідчі не знають про існування цієї категорії, а багато хто з них розглядає її як таку, що має лише теоретичне значення. Водночас незнання слідчим обставин, що складають предмет доказування, незважаючи на бажання й старання слідчого, призводять до неповноти, однобічності в кримінальному провадженні, слідчих і судових помилок, порушень закону та прав людини.

Характеристика особливостей визначення предмету доказування в кримінально-процесуальній діяльності неодноразово аналізувалася як вітчизняними, так і зарубіжними вченими в галузі кримінального процесу та криміналістики, зокрема Ю.П. Аденіним, В.П. Бахіним, Р.С. Белкіним, А.Ф. Волобуєвим, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошовим, Л.Я. Драпкіним, В.В. Лисенко, В.К. Лисиченко, В.О. Образцовим, М.А. Погорецьким, В.В. Тіщенко, С.С. Чернявським, В.Ю. Шепітько, В.К. Шкарупю та багатьма іншими.

Історія предмета доказування своїм корінням сягає часів давньоримського права, де вперше були узагальнені питання, на які потрібно було отримати відповідь при розслідуванні злочину. В історії права вони більш відомі під назвою "семичленної римської формули" або "семихвістки" і включали такі питання: "Хто - що - де - з чією допомогою - для чого - яким чином - коли?". При цьому діяло правило: "Доти, доки не буде отримано відповіді на всі питання, злочин не міг вважатися розкритим" [2].

Статут кримінального судочинства (1864 р.) також передбачав питання, які необхідно було розв'язати в процесі провадження розслідування справи (ст. ст. 315-376, 433-466). У кримінально-процесуальному праві радянського часу (20-50 рр.) предмет доказування не мав відповідного законодавчого закріплення й практично не досліджувався. Усталеною була точка зору про те, що визначити загальний предмет доказування неможливо, тому що він залежить від особливостей конкретної кримінальної справи. Така ж позиція була панівною й у кримінальному процесі часу радянської України. Так,

КПК УРСР 1922 р. (ст. 324) і КПК УРСР 1927 р. (ст. ст. 296-300) не мали окремих норм щодо предмета доказування, а передбачали лише питання, які суду необхідно було з'ясувати, постановляючи вирок.

Теоретичні розробки вчених-процесуалістів ініціювали появу в Основах кримінального судочинства СРСР (ст. 15) у 1958 р. [3] і КПК союзних республік на початку 60-х років норм щодо обставин, які підлягають доказуванню в кримінальній справі (ст. 68 КПК РРФСР; ст. ст. 54, 55 КПК Вірменської РСР).

Законодавче визначення обставин, що підлягають обов'язковому встановленню, додало слідчій діяльності цілеспрямованості в зборі доказів і здійсненні доказування в кримінальному провадженні. Робота слідчого стала більш конкретною та плановою, що важливо для здійснення доказування, розслідування й правильного вирішення кримінальної справи по суті.

У статті 91 КПК України вказано, що в кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

- 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

У КПК деяких пострадянських республік обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, збігаються з тими, що вказані в ст. 91 КПК України, наприклад: ст. 68 КПК РФ і ст. 89 КПК Республіки Білорусі. У КПК інших держав обставини предмета доказування та їх редакція зазнали певних змін. Так, у КПК Республіки Узбекистану (ст. 82) вказано, що встановлення обставин, які складають предмет доказування, є підставою для обвинувачення й засудження особи.

Незважаючи на законодавче закріплення, існують різні підходи до визначення предмета доказування, його змісту, ролі слідчого в установленні обставин. Автори монографії "Теорія доказів у радянському кримінальному процесі" предмет доказування визначають як систему обставин, які виражають властивості та зв'язки досліджуваної події, що мають істотне значення для правильного вирішення кримінальної справи й реалізації в кожному конкретному випадку, завдань кримінального судочинства [4]. Інші вчені (П.С. Елькінд, А.І. Трусов) визначають предмет доказування як сукупність фактів і обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі [3]. П.А. Лупинська вважає, що предмет доказування - це сукупність фактичних обставин, які необхідно обов'язково встановити для вирішення справи по суті [5]. Предмет доказування Б.Т. Безлепкін теж розуміє як сукупність фактичних обставин справи, установлення яких шляхом доказування необхідно для її правильного вирішення.

Якщо звернутися до змісту ст. 91 КПК України, то стає зрозуміло, що предмет доказування все ж залежить від специфіки справи та складу злочину.

В.О. Попелюшко підкреслює взаємозв'язок обставин

предмета доказування й рішень у кримінальній справі, визначаючи предмет доказування як коло всіх юридично значимих фактичних обставин, що передбачені кримінальним і кримінально-процесуальним законом, і які підлягають доказуванню для прийняття рішень у кримінальному провадженні загалом чи з окремих процесуально-правових питань [6]. Поділяючи точку зору Ф.Н. Фаткулліна, вважаємо, що “предметом процесуального доказування повинні визнаватися всі - ті, що вже в минулому й наявні, юридичні та доказові - факти й обставини, які мають значення для правильного вирішення обставин правопорушення”. Таке визначення доказування охоплює як ретроспективне пізнання обставин події, так і її наслідки чи зміни в довіллі, пов’язані з нею.

Відрізняється своєю повнотою визначення М.М. Михеєнко, який вважає, що предмет доказування в кримінальному процесі - це така сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, установлення яких необхідно для вирішення заяв і повідомлень про злочин, кримінальної справи загалом або судової справи в стадії виконання вироку, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі [7].

Таким чином, основні розбіжності полягають у визначенні поняття предмета доказування, а також розумінні того, що складає його зміст. На думку одних учених, предмет доказування - це “система обставин” (Г.М. Мінковський, В.Г. Танасевич, О.О. Ейсман), на погляд інших - це “сукупність фактів і обставин чи фактичних обставин” (П.С. Елькінд, П.А. Лупінська, О.С. Кобликов), “сукупність обставин” (М.М. Михеєнко, Л.Т. Ульянова, М.І. Гошовський). Треті вважають, що предмет доказування це - “коло обставин” (С.А. Альперт, В.М. Тертишник), “юридичні доказові факти й обставини” (Ф.Н. Фаткуллін, З.З. Зінатулін), “коло всіх юридично значимих фактичних обставин” (С.П. Єфімичев).

На думку М.С. Строговича, предмет доказування складають: а) головний факт; б) доказові факти; в) наслідки злочину; г) обставини, які сприяли вчиненню злочину [8].

До змісту предмета доказування П.А. Лупінська включає: а) обставини, що підлягають доказуванню у всіх кримінальних справах; б) обставини, що підлягають доказуванню в окремих категоріях справ; в) інші обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінальної справи [5].

В.С. Зеленецький, крім загального (ст. 91 КПК), родового (стосовно окремих видів злочинів), спеціального (у справах про діяння неосудних осіб і в справах про злочини неповнолітніх), виділяє індивідуальний предмет доказування, під яким розуміє “усю сукупність індивідуально-визначених обставин, що підлягають доказуванню в конкретному кримінальному провадженні” [9].

Про те, що поняття “головний факт” має право на існування, обстоюють у своїх працях інші відомі вчені [10]. Водночас існує думка про те, що всі обставини (елементи) предмета доказування рівноцінні й виділення серед них головного факту не обґрунтовано. Наприклад, М.М. Михеєнко вказує на те, що безпосередньо завдання доказування полягає в установленні всіх обставин, які входять до предмета доказування. Разом з тим, якщо взяти до уваги, що необхідно встановити насамперед, без установлення чого не можливе встановлення інших обставин, то стає зрозуміло, що такою обставиною, тобто “головним фактом” - є подія злочину. У практичному плані, саме встановлення слідчим обставин події кримінального правопорушення робить необхідним і

можливим установлення інших обставин, які складають предмет доказування в кримінальному провадженні. Переконливою є точка зору про те, що “відмова від виділення головного факту навряд чи доцільна, тому що це поняття пов’язане з підставою кримінальної відповідальності й має визначальне значення для інших частин предмета доказування... Виділення в предметі доказування головного факту не применшує значення інших обставин, які підлягають доказуванню, тоді як спроби розчинити головний факт у предметі доказування можуть привести до розмивання межі між фактами, що мають правове значення для визнання особи винною у вчиненні конкретного правопорушення, та фактами, які не мають такого значення” [11, 7].

У предметі доказування в кримінальному провадженні факт - це явище реальної дійсності, яким є подія злочину, всі інші явища - обставини, які є супровідними, такими, що її доповнюють чи уточнюють. Шляхом доказування в кримінальному провадженні безпосередньо пізнаються факти, а всі інші обставини предмета доказування - установлюються слідчим за допомогою доказів. Саме факти та обставини утворюють предмет доказування, а не просто входять до його складу. Небезпідставно вчені пропонують розглядати предмет доказування як єдність фактів і обставин [12, 39]. Факти й обставини за своєю природою - суть явища реальної дійсності, у процесі кримінального провадження - її невід’ємна частина. Слідчому необхідно також установлювати й доказові факти, за допомогою яких установлюються обставини, що складають предмет доказування в кримінальному провадженні. Особливість полягає в тому, що всі ці факти й обставини визначенні законодавчо, підлягають обов’язковому встановленню, а у своїй сукупності утворюють нове процесуальне поняття - “предмет кримінально-процесуального доказування”.

Отже, обставини, що вказані в ст. 91 КПК, складають загальний предмет доказування в кримінальному провадженні. Разом з тим, відповідно до завдань кримінального процесу, як відзначає М.М. Михеєнко, установленню та доказуванню підлягає тільки частина обставин, предмета доказування, наприклад, у стадії кримінального провадження, або ж уся система обставин - у досудовому слідстві [7]. Відповідно, і роль слідчого визначається його вмінням усебічно, повно та об’єктивно встановити обставини, що складають предмет доказування. Наукові суперечки стосовно визначення поняття предмета доказування значною мірою мають теоретичне значення. І разом з тим, у діяльності слідчого вже при розв’язанні питання про початок кримінального провадження “головним фактом”, який необхідно обов’язково встановити, є саме подія кримінального правопорушення.

На наш погляд, предмет доказування в кримінальному провадженні - це сукупність (система), передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, які підлягають обов’язковому встановленню.

У кримінальному провадженні встановлення та дослідження обставин, які складають предмет доказування, є обов’язком слідчого й займають чільне місце в його діяльності. Усі факти та обставини предмета доказування в кримінальному провадженні важливі, та поряд з тим загальним, що їх об’єднує, вони - різняться. Це, насамперед, залежить від особливостей кримінального правопорушення, його кваліфікації. Усе це вимагає від слідчого не тільки юридичних знань, досвіду, а й відповідного рівня інтелекту та культури, творчого підходу до здійснення доказування. Саме від своєчасних і

грамотних дій слідчого залежить повнота й усебічність установлення обставин предмета доказування. Це актуально і для прийняття рішення про початок досудового розслідування, особливо при здійсненні кримінального провадження.

Таким чином, аналіз КПК дає змогу зробити висновок про те, що обставини предмета доказування в кримінальному провадженні та питання, що вирішуються судом при постановленні вироку, багато в чому збігаються за змістом і метою доказування, що необхідно враховувати слідчому в процесі кримінального провадження. Ігнорування цього призводить до порушення вимог закону щодо всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінального правопорушення, породжує слідчі та судові помилки.

Одним зі шляхів підвищення якості та ефективності слідчої діяльності є вдосконалення інституту доказування. Обставини предмета доказування потребують доповнення та уточнення, і передусім з урахуванням положень кримінального права. Саме норми кримінального права, визначаючи склад та ознаки правопорушення, нерідко вказують на обставини, залежно від яких діяння визнається кримінальним правопорушенням і які необхідно встановити слідчому в конкретному кримінальному провадженні.

До предмету доказування необхідно, на нашу думку, включити: обставини, які вказують на наявність чи відсутність складу кримінального правопорушення; обставини, що виключають провадження, а також визначають роль кожної особи у вчиненні групового правопорушення.

Література

1. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальна компетенція: Монографія / Л.М. Лобойко - Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. - 2006. - 188 с.
2. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькинд П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокорев, П.С. Элькинд. - Воронеж.:

Издательство Воронежского университета, 1978. - 303 с.

3. Уголовный процесс: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов / В.И. Басков, К.Ф. Гуценко, М.А. Ковалев, Э.Ф. Куцова, А.И. Трусов / Под ред. К.Ф. Гуценко. - М.: Зерцало, 1999. - 608 с.

4. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н.В. Жогин. - 2-е изд., исправ. и доп. - М.: Юридическая литература, 1973. - 736 с.

5. Лупинская П.А. Доказательства в советском уголовном процессе. - Лекция для студентов ВЮЗИ / П.А. Лупинская - М.: ВЮЗИ, 1955. - 56 с.

6. Попелюшко В.О. Предмет доказування в кримінальному процесі / В.О. Попелюшко - Острог, 2001. - 185 с.

7. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М. Михеенко. - К.: Вища шк., 1984. - 133 с.

8. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н.В. Жогин. - 2-е изд., исправ. и доп. - М.: Юридическая литература, 1973. - 736 с.

9. Зеленецкий В.С. Уголовно-правовые проблемы возбуждения уголовного дела: Монография. / В.С. Зеленецкий. - Харьков, 1995 - 234 с.

10. Эйсман А.А. Логика доказывания / А.А. Эйсман. - М.: Юридическая литература, 1971. - 112 с.

11. Арестова Е.Н. Деятельность органов внутренних дел на этапе возбуждения уголовного дела / Е.Н. Арестова // Российский следователь. - 2003. - № 5. - С. 27-30.

12. Бахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 гг.) / В.П. Бахин, Н.С. Карпов - К.: 2002. - 458 с.

*Омельченко О.Є.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу НАВС
Жидкий Д.В.,
слухач магістратури ФПФС ННІПФПСКМ НАВС
Надійшла до редакції: 19.12.2014*